

Педагогічна концепція А.С. Макаренка і сучасність

До 125-ї річниці від дня народження видатного українського педагога

Микола СТЕПАНЕНКО,

*доктор філологічних наук, професор,
ректор Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка,*

Алла БОЙКО,

*доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
завідувач кафедри загальної педагогіки
та андрагогіки Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

Становлення і розквіт творчих сил А.С. Макаренка пов'язані з Полтавщиною. Зокрема, його педагогічна діяльність – із Крюковом і станцією Долинською (1903–1914 рр.); навчання – з Полтавським учительським інститутом (1914–1917 рр.); подальша педагогічна робота – з Крюковом і Полтавою (1917–1920 рр.). Основою ж усієї педагогічної творчості А.С. Макаренка, як доводить провідний макаренкознавець А.А. Фролов, закладалася в роки його роботи під Полтавою, у Дитячій трудовій колонії імені М.Горького (1920–1926 рр.). Започатковані в цей час теоретичні ідеї й організаційно-методичні положення були принципово важливими для всієї його педагогічної системи; вони перевірялися на практиці, творчо розвивалися відповідно до нових успішно-політичних умов. «Що б я не робив потім, початок усе-таки потрібно буде шукати в колонії», – писав А.С. Макаренко в 1923 р. [7, с. 68].

Усе, чого він досяг у педагогічній теорії, художній літературі, на практиці, припадає на перехідний період в житті суспільства, період становлення нової влади. Саме у цей час у с. Ковалівці (7 км від Полтави) у результаті цілеспрямованої і наполегливої праці вибудовувалася його інноваційна, відмінна від традиційної, цілісна педагогічна система. Вона обґрунтована на методологічному, теоретичному й методичному рівнях як єдина педагогічна концепція. На Полтавщині Антон Макаренко прожив більш як 25 років, половину свого життя, саме на Полтавській землі народжувалася його безсмертна «Педагогічна поема»; у період навчання під впливом ректора Олександра Костянтиновича Волніна формувалося основне положення його педагогічної віри: «Якомога більше вимог до людини і якомога більше поваги до неї». Згодом А.С. Макаренко

стверджував, що О.К. Волнін відіграв важливу роль у його становленні як майбутнього педагога. «У моєму педагогічному розвитку він створив найголовніші принципи і навички духу» [там само, с. 14].

Завдяки фундаментальності й універсальності висновків та узагальнень педагогічна система А.С. Макаренка набула загальнонаукового значення, справила великий вплив на розвиток не лише вітчизняної, а й світової педагогічної думки. Видатний педагог наголошував, що зробив колонію відомою в Україні, Росії і значною мірою за кордоном [4, с. 120].

До складу Всесвітньої та Української асоціації Антона Макаренка, створених свого часу на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, ввійшли макаренкознавці з багатьох країн Європи та Америки. Тому обґрунтований дослідниками інтегративно-педагогічний підхід можна, з нашого погляду, визначити як соціально і особистісно зумовлене прагнення розглянути творчість видатного педагога в системі, розвитку і становленні вітчизняної та світової педагогічної думки, що є не лише виправданим, але й необхідним у нинішніх умовах.

Об'єднання досвіду макаренкознавців, їхніх знань і творчих сил – це не тільки запорука успіху в діяльності з освоєння спадщини А.С. Макаренка, а й практичне втілення ідей, що сприяють формуванню єдиного освітнього простору, своєрідним консолідуючим фактором якого у цьому разі є педагогічна система українського педагога. Це зумовлено насамперед необхідністю об'єктивного й адекватного сприйняття у світі його творчої спадщини, потребами теоретичного обґрунтування її ролі і значення у світовому педагогічному процесі та доведення доцільності використання його методичних досягнень у сучасних умовах.

Творчість А.С. Макаренка, його педагогічну систему належить розглядати в контексті розвитку вітчизняної педагогічної думки і всієї світової педагогіки. На спеціальне педагогічне вивчення вони заслуговують в умовах актуалізації проблеми національного виховання. Особливої уваги потребує дослідження творчості педагога в контексті розвитку багаторівневої системи підготовки вчителя й розроблення стратегії розвитку освіти в Україні загалом.

У цій статті ми зосередили увагу на: а) філософсько-педагогічному підґрунті творчості А.С. Макаренка; б) інноваційному характері елементів його системи; в) оцінюванні спадщини великого педагога зарубіжними макаренкознавцями; г) сучасному трактуванню теорії колективу.

Важливою передумовою визначення педагогічної концепції А.С. Макаренка є об'єктивне уявлення про нього як талановиту, різнобічно обдаровану людину. Особисті бесіди з його колишніми вихованцями, їхніми нащадками, місцевими жителями, їхні спогади, листи свідчать про глибоку повагу до видатного педагога, вдячність і любов до нього.

А.С. Макаренко постає як цілеспрямований професіонал, вдумливий і рішучий педагог-майстер, творець нової людини. Як вихователь, він не зупинявся перед труднощами, створював умови для виявлення і реалізації того кращого, що є у кожному вихованцеві. Він глибоко розумів і поважав кожну особистість, безмежно вірив у її творчі сили. Як людина він був справжнім інтелектом, шанувальником театру і музики, гри на скрипці, живопису, сам прекрасно володів цими видами мистецтва, був цікавим співрозмовником, оповідачем з тонким почуттям гумору. Своім розумом, внутрішньою привабливістю А.С. Макаренко захоплював усіх, хто його оточував. Таку багатогранність він намагався формувати й у своїх вихованців, зокрема з допомогою кращих митців, творчих колективів, яких запрошував до Ковалівки. Цьому сприяло й листування з М.Горьким.

Однак цілісної творчої і наукової біографії видатного педагога ще не створено, а кількість суперечливих фактів про його життя і діяльність зростає. Вітчизняне макаренкознавство покликане репрезентувати світові творчу особистість педагога і письменника в усій її складності й розвитку, в унікальній сукупності талантів мислителя, письменника, теоретика і практика виховання, хоч і не без деяких роздумів про співвіднесення її із сучасністю.

Першим з позитивних позицій розглянув досвід А.С. Макаренка професор, завідувач кафедри педагогіки і педології Полтавського ІНО Г.Г. Ващенко. Завдяки цьому вченому побачила світ стаття А.С. Макаренка «Нарис про роботу Полтавської колонії ім. М.Горького», яка увійшла до Збірника статей працівників полтавських закладів для правопорушників «5 років роботи з дітьми-правопорушниками», виданого за редакцією професора Г.Г. Ващенко (1925 р.).

Педагогічна концепція А.С. Макаренка в нашому розумінні – це його творче кредо як класика педагогіки, теоретика і практика виховання, представника соціально-педагогічного напрямку у вихованні, багатожанрового письменника, літературного критика. Багатовимірність поняття «концепція» передбачає розгляд її методологічних, теоретичних і методичних засад.

Методологічною основою теоретико-педагогічної системи А.С. Макаренка є широкі наукові знання, які забезпечили йому відповідь на запитання, як треба діяти, аби «нову людину по-новому формувати». При цьому він був твердо переконаний, що методологічні знання з педагогіки – це не догма, не порада на всі випадки життя, вони доповнюються і розвиваються з розвитком суспільства і людини.

Своєю науково-практичною діяльністю А.С. Макаренко довів, що педагогічна наука є найбільш діалектичною, тому універсальних педагогічних засобів взагалі не існує, а саме педагогічне знання має бути гнучкішим і відкритішим до змін, які відбуваються в освіті й вихованні. На нашу думку, аналіз теорії і практики А.С. Макаренка переконує, що він трактував виховання як соціальне явище, соціально-особистісний феномен, що не збігається з твердженнями російських учених, зокрема відомого російського макаренкознавця Л.І. Гриценко [2], яка розглядає творчість А.С. Макаренка як особистісно-соціальну. Особистісно-соціальною (в основі якої найвища цінність – людина) вважаємо педагогічну систему В.О. Сухомлинського, який продовжив і розвинув національну теорію виховання як «філософію серця», віддаючи справі виховання і дітям своє серце педагога.

Педагогіка як суспільна наука функціонує у конкретних соціально-економічних умовах, тому не можна не зважати на їхній вплив. Цю думку поділяв і В.О. Сухомлинський, однак підходить до проблеми особистості і колективу в нього і А.С. Макаренка були різні. Ідея А.С. Макаренка: «Справжня педагогіка – це та, яка повторює педагогіку всього нашого суспільства» є актуальною і для нашого часу, але потребує корективів щодо розуміння ролі людини як найвищої цінності на землі.

У своїй науково-теоретичній і практичній педагогічній діяльності він завжди бачив подвійний об'єкт – «суспільство і особистість». Для видатного педагога проблема взаємовідносин суспільства і людини завжди була основною. Державу, нову сім'ю, первинний колектив він розглядав як сплав, єдину виховну силу.

Та, як відомо, у нашому суспільстві взагалі і в педагогічній науці зокрема в період педагогічної і творчої діяльності А.С. Макаренка основоположне значення надавалося ідеологічним знанням і класовій позиції. Ними підмінялася практично вся методологія. А.С. Макаренко не міг не знати і не бачити, що методологічні знання не стільки базувалися на пізнанні конкретних закономірностей, суперечностей і фактів, скільки на партійній

ідеології, якою перевірялися всі теоретичні пошуки конкретних дослідників. Цим, з нашого погляду, можна пояснити наявність «хвалебних од» у його працях останніх років життя, які деякі макаренкознавці вважають «білими плямами» його життєтворчості.

Відомий дослідник спадщини педагога Либор Пеха (Чехія) називає «білими плямами» 12 статей А.С. Макаренка, написаних у період з 29 серпня 1936 р. до 25 жовтня 1938 р., які мають яскраво виражений суспільно-політичний характер. Необхідно підкреслити, що в цьому не було нічого шкідливого, адже педагогіка, як зазначалося вище, не може не враховувати особливості розвитку суспільства і його ідеологію, якби не схоластичні догми партійних лозунгів і декларацій, якими підмінялися справжні наукові знання і які спонукали дослідників діяти відповідно до установок партії, пристосовуючись до обставин.

Доктор З.Вайц (Марбурзький університет) визначив педагогіку А.С. Макаренка як контекстуальну, маючи на увазі її здатність оптимально функціонувати в контексті конкретної соціальної системи і слугувати певній суспільно-економічній формації. Тому, вважає вчений, А.С. Макаренку вдалося в своїх виховних закладах утилізувати енергію не лише свою, особистості вихованця, вихователів, а й значно більше – соціальну енергію колективу, всієї соціально-економічної формації. Однак це звужене розуміння творчості педагога. Воно не відповідає об'єктивній дійсності, хоча досить поширене на Заході й підтримується деякими вітчизняними та російськими вченими.

Водночас відомий дослідник макаренкіани Н.П. Дічек у ґрунтовному дослідженні «А.Макаренко і світ: аналіз англомовних студій» вказує на те, що марбурзькі дослідники висловлюють також іншу думку – про «можливість розгляду постаті педагога як представника соціального виховання поза контекстом радянського розвитку, цінність роботи якого поширюється далеко за межі вузьконаціонального досвіду» [3, с. 17].

Варто зазначити, що вітчизняні макаренкознавчі розвідки спрямовувалися здебільшого на аналіз методики виховання А.С. Макаренка з метою її подальшого впровадження. Технологічний аспект творчості педагога цікавив і представників США та Великої Британії. У названій праці Н.П. Дічек визначає західнонімецьке макаренкознавство як найґрунтовніше за змістом виконаних зарубіжних досліджень у цій сфері. Цьому сприяло відкриття у 1968 р. при Марбурзькому університеті лабораторії «Макаренко-реферат». Відповідно до поставленої мети – повернення до джерел, керівники лабораторії зосередили увагу переважно на текстологічних дослідженнях біографії і праці А.С. Макаренка. Звідси й висновок З.Вайца про педагогіку А.С. Макаренка як контекстуальну.

Керівник лабораторії Г.Хілліг часто бував у Полтавському національному педагогічному

університеті, вивчав матеріали Полтавського архіву, обирався головою Асоціації Антона Макаренка, багато зробив для консолідації макаренкознавців світу. Західні й вітчизняні макаренкознавці одностайні в тому, що А.С. Макаренко ніколи не заперечував, а навпаки – доводив єдність суспільства й виховання, його система універсальна і не належить до тієї чи іншої формації. Отже, це один із поглядів щодо дослідження педагогічної системи А.С. Макаренка в сучасних умовах.

Є й інший, ще більш поширений погляд, згідно з яким А.С. Макаренко – вже історія, далеке минуле. З цим також не можна погодитись. Ми поділяємо думку відомого польського макаренкознавця А.Левіна, який заперечує такий підхід до творчості А.С. Макаренка. Він закликає макаренкознавців різних країн світу замислитися, яке місце може зайняти спадщина А.С. Макаренка в нових соціальних реаліях, у побудові сучасної виховної системи. Дослідник переконаний, що педагогічний досвід і теоретичні висновки видатного педагога здатні відіграти суттєву роль і в умовах сучасності, оскільки містять багато цінного, мають загальнонаукове й універсальне значення. Тому А.Левін застерігає від переходу багатьох учених на шлях лише історико-педагогічних досліджень педагогічної системи А.С. Макаренка.

Як органічна частина педагогіки сьогодення представлена спадщина А.С. Макаренка в Державному музеї-заповіднику А.С. Макаренка, що розташований в с. Ковалівці Полтавського району. Музей відкрито в лютому 1988 р., напередодні святкування 100-річчя від дня народження великого педагога. Він розміщений там, де в 1920–1925 роках була колонія імені М.Горького, де формувалася і विकристалізовувалася його педагогічна система. Територія музею займає 17 гектарів. Головну роль у зборі експонатів, облаштуванні музею й організації його роботи відіграв колектив студентів і викладачів Полтавського національного педагогічного університету, зокрема кафедри загальної педагогіки та андрагогіки і педагогічної майстерності. Тут панує зразковий порядок, захоплює естетика зовнішнього вигляду, яку створюють і підтримують учні Ковалівської загальноосвітньої школи, що розташована в садибі музею. Це найбільший на теренах колишнього Союзу меморіальний комплекс, присвячений пам'яті педагога-письменника.

Прихильники третього погляду, спираючись на науковий аналіз теорії і практики виховання видатного педагога, переконливо стверджують, що його інноваційна педагогічна система виникла на базі творчого опрацювання ним прогресивних ідей педагогів минулого і своїх сучасників, а також переосмислення власного новаторського досвіду. В її основі – глибока віра в людину і можливість виховання. А.С. Макаренку вдалося синтезувати прогресивні ідеї світової гуманістичної й раціональної педагогіки, що дало йому змогу обґрунтувати соціально-особистісну педагогіку. Незважаючи на

відстань у часі, його система інноваційна, оскільки сприяє вирішенню найскладніших питань виховання в сучасних умовах. Тут доречно згадати слова В.І. Вернадського, який вважав, що природа наукових істин полягає в тому, що з плином часу вони не старіють, а розвиваються, їхнє значення зростає.

Отже, педагогічна система А.С. Макаренка породжена об'єктивним розвитком світової педагогічної думки, характеризується тісним зв'язком і наступністю з сучасністю. Майже всі кращі досягнення в теорії і методиці виховання, починаючи з 30-х років ХХ ст., певною мірою пов'язані з ідеями й досвідом А.С. Макаренка. Сьогодні вони є методологічною базою в розробленні таких найсучасніших проблем, як дитиноцентризм, мета виховання, особистісно орієнтоване виховання, гармонізація інтересів особистості, колективу і суспільства, суб'єкт-суб'єктні виховальні відносини, цілісність педагогічного процесу, неминущі цінності людини. Багато ідей талановитого педагога чекають на своє подальше наукове осмислення. Вплив його поглядів на теорію і практику виховання в сучасних умовах став більш вираженим і цілеспрямованим, що дає змогу обґрунтовано віднести А.С. Макаренка до найзатребуваніших педагогів у наш час.

Серед відомих дослідників педагогічної спадщини А.С. Макаренка, прихильників третього погляду, потрібно назвати російського макаренкознавця А.А. Фролова. Його роль особливо важлива у створенні радянської Асоціації Антона Макаренка, в розробленні її статуту, мети і завдань, умов членства в Асоціації тощо. А.А. Фролов зробив значний внесок у видання педагогічних творів А.С. Макаренка у 8-ми томах (1983–1988 рр.).

Як відомо, спадщина педагога стала широко знаною з часу виходу в світ його творів у 7-ми томах в 1950–1953 рр. Нині назріла необхідність третього перевидання його праць, де особливу увагу, на наш погляд, належить акцентувати на теоретичних та історичних проблемах вітчизняного і світового макаренкознавства, інтерпретації теорії колективу і особистості в сучасних умовах, розробленні наукової біографії А.С. Макаренка, особливостях поширення й використання ідей педагога в сучасному освітньому просторі. Вагомим у цьому сенсі є внесок українського макаренкознавця Н.П. Дічек, яка здійснила аналіз англомовних студій, розкриваючи співвідношення творчості А.С. Макаренка і світової педагогіки, що до неї не було зроблено.

Отже, нами розглянуто три погляди в інтегративно-педагогічному підході до педагогічної спадщини А.С. Макаренка. Належність до одного з них визначає сьогодні позицію дослідника в макаренкознавстві.

А.С. Макаренко значно випередив своїх сучасників, розвинув далі деякі теоретичні положення К.Д. Ушинського. Водночас його ідеї стали одним із джерел творчості В.О. Сухомлинського як

представника особистісно-соціального виховання, засновника особистісно орієнтованої педагогіки.

У педагогіці тривалий час традиційним було розуміння виховання як цілеспрямованої діяльності дорослих. Відповідно до таких поглядів К.Д. Ушинський тлумачив саму педагогіку як мистецтво, а не науку. А.С. Макаренко усвідомлював, що цей традиційний підхід гальмує подальший розвиток теорії виховання. Він обґрунтовано довів, що виховання – це взаємодія вихованців і дорослих – рівноправних партнерів, об'єктивний процес, для якого необхідна педагогічно доцільна організація всього життя дітей. Антон Семенович винайшов форму такої організації – виховний колектив, довів, що «істинним об'єктом педагогічної роботи є виховальні відносини» в ньому.

Розкриття теоретичного аспекту педагогічної концепції А.С. Макаренка, на наш погляд, потребує вивчення того, як співвідносяться у науковій і практичній діяльності А.С. Макаренка загальне, вічне, що належить світовій прогресивній педагогічній думці, *особливе*, пов'язане зі специфікою часу, в який він жив, з соціальною спрямованістю діяльності зразкових шкіл, шкіл-комун, дослідних станцій, колоній, і окреме, те, що визначається індивідуальними рисами особистості педагога, його колег і вихованців, а також конкретними обставинами життя. Відсутність таких досліджень призводить до теоретичних і методичних помилок, які полягають у закликах впроваджувати систему А.С. Макаренка «один до одного» чи, навпаки, у твердженні, що використовувати її неможливо, оскільки А.С. Макаренко є недосяжним талантом або, що найгірше, – його система виховання застаріла.

Незважаючи на велику кількість дисертацій і різних публікацій, теоретичні основи спадщини великого педагога освоєні недостатньо. У таких умовах постійно існує реальна загроза догматизації, створення образу «святого» А.С. Макаренка, викривлення його ідей і практичних рекомендацій, коли «унікальна споруда» А.С. Макаренка розбирається «по цеглинах», а сам він повністю заперечується як педагог чи представляється як «геніальний самоучка», теоретичні узагальнення якого не пов'язані з розвитком вітчизняної та світової педагогічної думки. Позитивним винятком вважаємо насамперед праці російського вченого Л.І. Гриценко [2] й українського дослідника Н.П. Дічек [3] та небагатьох інших.

Потрібно зазначити, що до спадщини Антона Макаренка ніколи не було об'єктивного, адекватного ставлення. Відсутність належного теоретичного аналізу призводила до різкої критики педагогічних ідей новатора: у 20-ті роки його критикували за «авторитаризм», а в 30-ті – за схильність до ідей «вільного виховання». Його звинувачували то в перебільшенні значення колективу, де особистість вихователя нівелюється, а отже, в недооцінюванні ролі вихователя в педагогічному процесі, то, навпаки, у знеособленні вихованців. Сьогодні йому в

провину ставиться і те, й інше, знаходяться й нові «гріхи».

У 50-х – на початку 60-х років ХХ ст. окреслилися дві тенденції в оцінюванні педагогічного спадку А.С. Макаренка: 1) визнання його успіхів в організації виробничої праці; 2) звинувачення в недостатньому гуманізмі, в перебільшенні ролі колективу і дисципліни.

З 60-х років розпочинається офіційна канонізація спадщини педагога. Про це свідчать дослідники Н.П. Дічек і А.А. Фролов, хоч останній у докторській дисертації виокремлює кілька різних періодів у тлумаченні ідей А.С. Макаренка, в основі визначення яких лежать відмінні підходи.

Першим піддав сумніву вічність і непорушність ідей А.С. Макаренка як «символу радянської педагогіки і школи» В.О. Сухомлинський у статтях «Наша добрая семья», «Не топтаться на месте», «Этюды о коммунистическом воспитании». В.О. Сухомлинський відверто зізнається, що, працюючи в школі 32 роки, він читає і вдумується в теоретичні висновки Антона Макаренка, що немає іншого педагога, якого б він так любив і поважав. Водночас він прямо говорить, що «окремі теоретичні положення системи А.С. Макаренка давно застаріли і спроби оживити їх у досвіді приводять до ще більшого змертвіння і закостеніння теорії» [6, с. 64]. Далі Василь Сухомлинський пояснює, що якби А.С. Макаренко прожив більше, то відчув би нові тенденції і сам би визнав деяку помилковість своєї теорії. Роздуми В.О. Сухомлинського стосуються проблем колективу і колективізму, колективу і особистості, питань так званої «парної педагогіки». Пізніше з'являються різко критичні публікації Ю.Азарова, а також інших учених.

Стаття «Не топтаться на месте» В.О. Сухомлинський присвячує аналізу в педагогічній творчості А.С. Макаренка проблеми колективу і колективізму. Він доводить, що найвищою метою виховання є людина, водночас висловлює занепокоєння, що за колективом перестали бачити людину. У своїй статті «Ціль виховання» А.С. Макаренко наполягав, що «колектив мусить бути першою метою нашого виховання». Звідси, пише Василь Сухомлинський, бере початок «тупцювання на місці», на що вказував також Ф.Ф. Корольов, академік АПН СРСР, під час обговорення проблеми колективу і особистості на засіданні Відділення теорії і методики педагогіки. Він наголошував, що за останні 20 років не просулася вперед у своєму розвитку теорія виховання в колективі. Усі ці роки займалися коментуванням і пропагандою ідей та досвіду А.С. Макаренка, ігноруючи те, що життя йде вперед.

Залежність, підпорядкування, керівництво – всі ці елементи колективу А.С. Макаренко вважав головними. Однак, як зауважує Василь Сухомлинський, за такою «організаційною шумихою» діяльність колективу втрачає моральний сенс, адже метою виховання є людина, а колектив – лише засіб виховання. З чим не можна не погодитися, як і з

запереченням В.О. Сухомлинським превалювання інтересів колективу, яке, за твердженням А.С. Макаренка, має бути «доведено до кінця». На думку В.О. Сухомлинського, це положення містить у собі тенденцію зламати волю особистості, розправитися з людиною.

В.О. Сухомлинський не поділяє поглядів А.С. Макаренка і на так звану «парну педагогіку», стверджуючи, що це недооцінювання особистості вихователя у педагогічному процесі. Засобом подолання конфлікту між особистістю і колективом Василь Сухомлинський вважає «розумне, тактовне, мудре проникнення вихователя у внутрішній духовний світ людини, вміння зрозуміти найтонші порухи душі, вміння залагодити конфлікт, не доводячи його до «безпощадного кінця». Сила впливу колективу не викликає сумнівів, але протиставляти «паралельну дію» прямому впливу педагога – це, по суті, заперечувати педагогіку.

Не погоджується В.О. Сухомлинський і з твердженням А.С. Макаренка про те, що «не може бути особистості без колективу і тому не може бути особистої долі, особистого шляху і щастя, протиставлених долі і щастю колективу». «Зовсім не відповідає дійсності те, – наголошує В.О. Сухомлинський, – що особистість формується і розвивається лише в колективі, що не може бути особистості поза колективом» [там само, с. 72]. Логічно і переконливо Василь Сухомлинський доводить, що духовний світ колективу і духовний світ особистості формуються завдяки взаємовпливу. Незаперечним є його висновки про великий вплив колективу на особистість, але, зазначає педагог, і колективу немає, якщо немає духовно багатого світу особистості. «Що таке щастя колективу?» – ставить риторичне запитання В.О. Сухомлинський і відповідає, що воно немислиме, якщо не буде щасливою кожна людина, кожен член колективу.

В.О. Сухомлинський переконливо й відповідально, зі знанням справи торкається багатьох теоретичних положень А.С. Макаренка. Наприклад, він розглядає дисципліну не як результат виховання (А.С. Макаренко), а насамперед як його засіб, обґрунтовано підкреслює, що потрібно лише спорадично використовувати «метод вибуху», що колектив може помилятися чи необ'єктивно спрямовуватися тощо.

Невідповідність вимогам часу та новим реаліям життя деяких теоретичних і методичних поглядів А.С. Макаренка відчують навіть його об'єктивні прихильники. А.А. Фролов у 1988 р. публікує матеріал під назвою «А.С. Макаренко і педагогіка його часу», де робить акцент на особливостях, пов'язаних із соціально-педагогічними умовами.

В.О. Сухомлинський, дбаючи про подальший розвиток теорії колективу, пропонує перелік питань, які, на його думку, потрібно насамперед досліджувати у межах проблеми колективу і особистості. Ці питання ближчі до нас, виховують толерантність і повагу в колективі. У статті «Наша добрая

сім'я» Василь Сухомлинський наголошує, неначе передбачаючи сучасний визначальний принцип навчання і виховання – особистісної орієнтації, що «мистецтво індивідуального впливу на людину набуває все більш зростаючої ролі», а «правильне виховання – це гармонія взаємодії вихователя і колективу» [5, с. 33].

Кожне з положень В.О. Сухомлинського, які стосуються аналізу педагогічної спадщини А.С. Макаренка, заслуговує на увагу. Ми подаємо лише окремі з них. Їх детальне дослідження – завдання окремої статті. За нашим глибоким переконанням, критичні зауваження В.О. Сухомлинського були продикувані уболінням за подальший розвиток педагогіки і результативність виховного процесу.

На шляху реформування національної системи освіти актуальним є звернення до педагогічної спадщини А.С. Макаренка і В.О. Сухомлинського, вдумливе вивчення їхнього новаторського досвіду і співвіднесення із сьогоденням, розвиток ідей та сміливе впровадження їх у практику. Теоретичні положення, наукові висновки, узагальнення і практичні рекомендації видатних українських педагогів не втрачають свого значення. Методичної інтерпретації в сучасних умовах потребують їхні погляди на проблеми співвідношення соціального і біологічного начал у саморозвитку особистості, її самовиховання і самотворення, єдності теорії і практики, навчання і виховання у педагогічному процесі, дотримання педагогічної логіки у виховній діяльності, досягнення гармонії у взаємодії всіх суб'єктів виховання, виховання поваги і любові дітей до батьків і старших, ідея дитини як найвищої цінності тощо.

Трансформації з урахуванням сучасного етапу розвитку суспільства і школи вимагають ідеї мети виховання, теорії колективу, дисципліни, режиму і стилю діяльності, різновікових загонів, педагогіки «паралельної дії», системи перспективних ліній, проектування особистості, залежності методів виховання від рівня розвитку колективу, варіативності методики виховного процесу та багато інших. Оперативного і повного впровадження в практику потребують системи трудового, морального та естетичного виховання, позашкільної роботи в дитячих об'єднаннях, виховання свідомої дисципліни, формування органів самоврядування, створення традицій, підготовки вчителя-вихователя.

Отже, педагогічні ідеї і досвід А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського, збагачені, а інколи й відкориговані сучасністю, надзвичайно важливі й украй потрібні для розв'язання актуальних проблем освіти і виховання. Вони мають філософське, загальнонаукове і педагогічно-практичне значення, об'єднані єдиною концепцією, оптимістичною гіпотезою і перевірені найвищим критерієм – практикою. З плином часу їхнє значення для розвитку вітчизняної і світової педагогічної думки зростає.

Література

1. *Бойко А.Н.* А.С. Макаренко – наш сучасник / А.Н. Бойко, В.А. Пашенко // Макаренко сьогодні: новые материалы, исследования, опыт. – Нижний Новгород, 1992. – 81 с.
2. *Гриценко Л.И.* Личностно-социальная концепция А.С. Макаренко в современной педагогике / Л.И. Гриценко. – Волгоград, 1997. – 264 с.
3. *Дічек Н.П.* А.С. Макаренко і світ: аналіз англословних студій / Н.П. Дічек. – К., 2005. – 318 с.
4. *Макаренко А.С.* Очерк о работе Полтавской колонии им. Горького / А.С. Макаренко // Пед. соч. : [в 8 т.]. – Т. 1. – М., 1984. – С. 44–136.
5. *Сухомлинский В.А.* Наша добрая семья / В.А. Сухомлинский // Этюды о В.А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / сост., предисл., комментарии О.В. Сухомлинской. – К., 2008. – С. 31–33.
6. *Сухомлинский В.А.* Не топтаться на месте / В.А. Сухомлинский // Этюды о В.А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / сост., предисл., комментарии О.В. Сухомлинской. – К., 2008. – С. 63–75.
7. *Фролов А.А.* Комментарий к не опубликованному фрагменту «Очерки работы Полтавской колонии им. Горького» / А.А. Фролов // Макаренко сегодня: новые материалы, исследования, опыт. – Нижний Новгород, 1992. – 81 с.

Анонси

Микола СТЕПАНЕНКО, Алла БОЙКО

Педагогічна концепція А.С. Макаренка і сучасність До 125-ї річниці від дня народження видатного українського педагога

У статті на теоретико-методологічному рівні обгрунтовано педагогічну концепцію А.С. Макаренка в контексті розвитку світової педагогічної думки. Розкрито сучасні підходи до вивчення його творчої спадщини, а також здійснено аналіз деяких аспектів основної проблеми педагогічної системи А.С. Макаренка – проблеми колективу і особистості.

Ключові слова: А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, педагогічна концепція, світова педагогічна думка, полтавський період творчості, колектив і особистість.

Николай СТЕПАНЕНКО, Алла БОЙКО

Педагогическая концепция А.С. Макаренко и современность К 125-й годовщине со дня рождения выдающегося украинского педагога

В статье на теоретико-методологическом уровне обоснована педагогическая концепция А.С. Макаренко в контексте развития мировой педагогической мысли. Раскрыты современные подходы к изучению его творческого наследия, а также осуществлен анализ некоторых аспектов основной проблемы педагогической системы А.С. Макаренко – проблемы коллектива и личности.

Ключевые слова: А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский, педагогическая концепция, мировая педагогическая мысль, полтавский период творчества, коллектив и личность.

Mykola STEPANENKO, Alla BOYKO
Pedagogical conception of A.S. Makarenko and contemporaneity To the 125th anniversary from a birthday of famous Ukrainian teacher

In the article on the theoretical and methodological level the pedagogical conception of A.S. Makarenko is grounded in the context of development of world pedagogical

thought. Modern approaches to the study of his creative heritage are educed, and analysis of some aspects of the main problem of pedagogical system of A.S. Makarenko – the problem of collective and personality – is carried out.

Keywords: *A.S. Makarenko, V.O. Sukhomlynskiy, pedagogical conception, world pedagogical thought, Poltava period of creation, collective and personality.*

ПЕДАГОГИ-МИТЦІ: НИМИ ПИШАЄТЬСЯ УКРАЇНА

Педагогічна діяльність та мистецтво – як два крила для птаха

На брак талантів мальовничий Таврійський край ніколи не скаржився. Одним із яскравих представників уславленої когорти майстрів художньої кераміки Запоріжжя є Олександр Семенович Жолудь – неординарна творча особистість, гордість сучасного народного мистецтва. Олександр Жолудь народився 6 травня 1955 року. Фахову освіту викладача креслення та малювання здобув у Дніпропетровському державному художньому училищі імені Є.В. Вучетича, надалі навчався у Львівському державному інституті прикладного і декоративного мистецтва.

Кажуть, що в кожній людині є якийсь призначення на землі. Для Олександра Жолудя саме педагогічна діяльність і діяльність мистецька – як два крила для птаха. І це не дивно, адже вони глибоко споріднені, і об'єднує їх Творчість – творчість справжнього Вчителя, переконаного в тому, що застосовувати силу особистого прикладу можна лише тоді, коли ти сам професіонал вищого ґатунку – справжній Майстер.

Олександр Жолудь є автором монументальних шедеврів: пам'ятного знаку «Дітям – жертвам Голодомору 1932–33 рр.» у с. Вознесенка Мелітопольського району Запорізької області (2007 р.); скульптури «Козак Мамай» (2008 р.) та пам'ятного знаку «Козаку Галагану» (2012 р.), встановлених на території Музею Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» Черкаської області; декоративного рельєфа «Любим Україну» на фасаді КЗ «Малобілозерська естетична гімназія-інтернат «Дивосвіт» Запорізької обласної ради (2010 р.); скульптури «Козак Мамай» біля приміщення Запорізького обласного осередку Національної спілки майстрів народного мистецтва України (2011 р.). Він виготовив велику кількість гончарних виробів, для яких характерні чіткість архітектонічної побудови, вишукана виразність силуету, по-справжньому винахідливий нестандартний декор.

Олександр Жолудь поєднує творчу працю з роботою наставника: спочатку був художником-монументалістом Запорізького художньо-виробничого комбінату (пізніше став його директором), потім викладачем скульптури Запорізької дитячої художньої школи, майстром професійного навчання Малобілозерської естетичної гімназії-інтернату «Дивосвіт». «Дивосвітівцям» справді поталанило: вони мають змогу творчо спілкуватися з талановитою людиною,

справжнім «маестро кераміки», який навчає їх секретів прадавнього ремесла – гончарної справи, передає дітям свої уміння і майстерність, знання та досвід, надає кваліфіковані педагогічні консультації з питань професійного навчання, дипломного проектування.

Олександр Семенович активно долучається до творчо-громадської діяльності: проводить відкриті уроки та майстер-класи з кераміки і скульптури, є членом комісії державної підсумкової атестації з технології художньої кераміки у Малобілозерській естетичній гімназії-інтернаті «Дивосвіт» (2008–2012 рр.), безпосереднім учасником Всеукраїнського, а потім Міжнародного мистецького пленеру «Хортиця крізь віки», був учасником багатьох всеукраїнських художніх виставок упродовж 2000–2012 рр. Олександр Семенович – один з організаторів і незмінний куратор щорічного Міжнародного мистецького пленеру «Дивосвіт» (2007–2012 рр.), який проводиться на базі Малобілозерської естетичної гімназії-інтернату «Дивосвіт».

Завдяки наполегливій праці та непохитній вірі у творчу перемогу Олександр Семенович домігся справді вагомих результатів: за активну творчу діяльність нагороджений грамотою Міністерства культури і туризму України (2008 р.), дипломами Запорізького обласного відділення Українського фонду культури (2010–2012 рр.), подяками Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» (2011 р.), дипломами КЗ «Малобілозерська естетична гімназія-інтернат «Дивосвіт» Запорізької обласної ради (2007–2012 рр.), почесною грамотою управління культури і мистецтв Запорізької міської ради (2012 р.). З 1994 р. – член Національної спілки художників України. Ці досягнення – ще одне яскраве свідчення того, що для людини з талантом і любов'ю до праці не існує жодних перешкод.

Велике щастя для кожного педагога-майстра бачити, як зростають його учні, як вони долають життєві вершини, все впевненіше крокуючи у безмежний світ. Олександр Семенович Жолудь заслужив це щастя натхненною творчою працею, присвятивши їй усе своє життя.

*Яніна ОВСІЄНКО,
директор Малобілозерської естетичної
гімназії-інтернату «Дивосвіт»,
Олена РУДИК,
заступник директора з виховної роботи*